

СТАН ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Виділено шляхи удосконалення зовнішніх та внутрішніх елементів фінансового менеджменту сільськогосподарських підприємств. Оцінено важелі фінансового механізму сільськогосподарських підприємств. Здійснено експертне прогнозування термінів активізації та розвитку основних елементів фінансової політики сільськогосподарських підприємств.

Постановка проблеми

Соціально-економічна природа фінансових ресурсів спричиняє їх високу мобільність і постійну обмеженість як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівнях. Проблеми достатнього забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств і підвищення ефективності їх використання носять глибокий, масштабний та всеохоплюючий характер. Нестабільний стан рівня достатності фінансового забезпечення мікрорівня ускладнюється впливом сучасних глобалізаційних процесів. Відтік іноземних інвестицій, нестабільність курсу світових валют, обмеженість міжнародних кредитних ресурсів та інші інструменти світової фінансової системи створюють складні умови адаптації й без того нестійкої і недосконалої національної фінансової системи та фінансів суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень

Проблемам фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств і ефективності використання фінансових ресурсів присвячені праці О. Гудзь [5], М. Дем'яненка, В. Дієсперова, І. Кириленка [7], В. Месель-Веселяк [8], П. Саблука [1] та ін. Обґрунтування теоретико-методологічних та організаційно-практичних засад фінансового менеджменту сільськогосподарських підприємств ґрунтовно висвітлили у своїх працях відомі науковці: В. Збарський, Л. Зятковська [6], П. Стецюк [10] та ін. Однак, не зважаючи на ґрунтовні дослідження, недостатньо висвітленими залишаються питання конкретизації напрямів удосконалення фінансової політики сільськогосподарських підприємств.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є система фінансового менеджменту сільськогосподарських підприємств. Методологічним інструментарієм дослідження є системний метод пізнання економічних явищ і процесів в

ринкових умовах. При оцінці стану фінансового менеджменту сільськогосподарських підприємств було використано абстрактно-логічний метод та порівняльний аналіз. Для ідентифікації та обґрунтування обраних напрямів удосконалення фінансового менеджменту застосовано метод експертного анкетування та соціологічного опитування керівників сільськогосподарських підприємств, а для обробки анкет – метод ранжування.

Результати досліджень

Управління фінансовими ресурсами – це складна система принципів, прийомів, методів та інструментів впливу на процеси формування і використання цих ресурсів. Стимулювання розвитку ринкових відносин і прискорені темпи аграрної реформи не знаходять адекватного відображення у системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. Досить недосконалою є підсистема управління на макроекономічному рівні, а на мікроекономічному – вона справедливо вважається несформованою. Адже типові проблеми фінансування аграрних суб'єктів господарювання ускладнюються відсутністю кваліфікованого фінансового менеджменту і сформованого цілісного організаційно-економічного механізму управління фінансовими ресурсами.

Вихідними чинниками процесу управління фінансовими ресурсами є елементи макро- та мікросередовища, які справляють безперервний вплив на діяльність підприємств, пов'язану з формуванням і використанням ресурсів. Чільне місце у системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств належить чинникам макроекономічного рівня.

Чинне законодавство, податкова, кредитна, банківська та страхова системи, цінова та інвестиційна політика – це основні фактори зовнішнього впливу на стан забезпеченості фінансовими ресурсами і їх ефективне використання. Їх недосконалість і суперечливість, розбалансовують і без того нестійкі та несистемні заходи внутрішнього фінансового управління. Зовнішні фактори справляють визначальний вплив на вибір внутрішніх важелів управління, а внутрішні фактори спонукають до удосконалення зовнішнього управління.

Нині у більшості сільськогосподарських підприємств відсутня чітко сформована місія. Багато господарств функціонують всупереч ринковому принципу прибутковості. Ряд підприємств реорганізується через злиття або приєднання до більш фінансово-стабільних, а деякі згортають свою діяльність, головним чином, через неспроможність самостійного ефективного управління. Зазначені проблеми породжені не виробничою, а саме фінансовою неспроможністю підприємств, причиною якої є криза управління.

Попри окреслені проблеми, соціологічне опитування керівників і головних спеціалістів сільськогосподарських підприємств показало, що вони прагнуть

розвитку і визначальним чинником цього процесу вважають достатнє фінансове забезпечення, яке принесе віддачу лише у випадку ефективного управління фінансовими ресурсами. Для об'єктивної оцінки сучасного стану управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств і окреслення перспективного сценарію їх фінансового менеджменту здійснено експертне опитування 20 висококваліфікованих спеціалістів достатнього рівня обізнаності з даною проблемою. Базуючись на судженнях експертів і з допомогою продуктивного математичного апарату, оцінено елементи організаційно-економічного механізму управління фінансовими ресурсами.

Експертна оцінка стану управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств дала можливість встановити, що удосконалення потребують: по-перше, система кредитування сільськогосподарських підприємств та механізм державної фінансової підтримки; по-друге, організація управління власним капіталом та податкова політика; по-третє, система лізингу та інші елементи фінансового механізму. Такі дані було отримано в результаті обробки експертних анкет методом ранжування: кожному відміченому експертом варіанту присвоювалося 10 балів, що у підсумку за колективною експертною оцінкою дало змогу побудувати ранжований ряд пріоритетності напрямів удосконалення фінансової політики сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

Таблиця 1. Експертна оцінка важелів удосконалення фінансового менеджменту сільськогосподарських підприємств

Важелі фінансової політики сільськогосподарських підприємств, що потребують удосконалення	Бальна оцінка		Ранги за кількістю балів		Сума рангів, S_i	$d_i - =S_i - S$	d_i^2
	д. е. н.	к. е. н.	д. е. н.	к. е. н.			
1. Банківське кредитування	30	70	1,5	2	3,5	-3,5	12,25
2. Державна фінансова підтримка	20	80	3,5	1	4,5	-2,5	6,25
3. Управління власним капіталом	30	40	1,5	4,5	5,5	-1,5	1,25
4. Податкова політика	20	50	3,5	3	6,5	-0,5	0,25
5. Лізингові відносини	10	40	5	4,5	9,5	2,5	2,25
6. Інші напрями	–	20	6	6	12	5	25
Разом	x	x	x	X	41,5	x	47,25
У середньому	x	x	x	x	7	x	x

Джерело: власні дослідження.

Узагальнюючи результати групової експертної оцінки, можна стверджувати про найбільшу значущість удосконалення систем банківського кредитування та державної фінансової підтримки у механізмі фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, оскільки сума рангів цих напрямів мінімальна і становить 3,5 та 4,5, відповідно. Важливим параметром достовірності отриманих результатів є оцінка узагальненої міри узгодженості думок експертів. Оскільки коефіцієнт конкордації становить 0,705

$\left(K_{\text{кон}} = \frac{12 \cdot 47,25}{2^2 \cdot (6^3 - 6) - 2 \cdot 18} = \frac{567}{804} = 0,705 \right)$, що було розраховано за

формулою:
$$K_{\text{кон}} = \frac{12 S}{m^2 (n^3 - n) - m \sum_{l=1}^L T_l}$$
, то ступінь узгодженості

думок експертів досить високий, а результат є високоймовірним.

У контексті необхідності удосконалення системи банківського кредитування, 85 % опитаних експертів виділяють зниження відсоткових ставок за банківськими кредитами як основну запоруку активізації кредитування та матеріального оновлення підприємств. При цьому, 50 % фахівців вважають оптимальним рівнем відсоткових ставок для сільськогосподарських товаровиробників 2–8 %.

У частині удосконалення державної фінансової підтримки, 50 % опитаних експертів акцентують увагу на необхідності тісного взаємозв'язку бюджетних асигнувань із ефективністю господарювання кожного окремого підприємства та, відповідно, адресний характер такого фінансування. З цієї позиції, кожне підприємство, ефективно розпоряджаючись власним капіталом, повинно стимулюватися державою у вигляді фінансових асигнувань для поліпшення отриманих фінансових результатів.

Поряд з прямою фінансовою підтримкою з боку держави важливе місце займає непряма фінансова підтримка, тобто система оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Чинна система відрізняється своєю лояльністю і необґрунтованістю, вона не передбачає жодних застережних чи стримуючих заходів щодо способів ведення сільського господарства та неконкурентних методів господарювання.

До Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок» протягом років його існування було внесено ряд змін, які призвели до того, що наразі він поєднує у собі лише податок на прибуток, плату за землю, плату за придбання торгового патенту і збір за спеціальне водокористування. Зважаючи на переважну збитковість сільськогосподарських підприємств, загальна система

оподаткування може бути для них зручнішою та економнішою. З метою дотримання принципу справедливості удосконалена система оподаткування має включати два об'єкти справляння податку: прибуток та вартість використовуваної землі. Це дозволить створити максимальні стимули для ефективного господарювання.

Ще одним важливим інструментом забезпечення стабільного фінансування сільськогосподарських товаровиробників повинно стати страхування як спосіб уникнення чи зменшення впливу ризиків, що призводять до фінансових втрат. Причинами таких ризиків може бути скорочення обсягів валової продукції через стихійні явища, втрата майна (посівів, худоби, інших активів) через хвороби, пожежі, нещасні випадки та ін. В результаті таких загроз та викликів підприємство може втратити не лише частину свого майна, а й доходи, які створюються в результаті використання цього майна. У зв'язку з цим, підприємству фінансово вигідніше попередньо витратити незначну суму коштів на страхування, аніж покривати усі збитки за власний рахунок.

Нерозвиненість національного страхового ринку та відсутність конкуренції страхових послуг, брак вільних обігових коштів у товаровиробників, недостатній фінансовий потенціал страхових компаній, ризиковість і невивідність сільськогосподарського страхування для страхових компаній агрострахування не набуло значного поширення. У зв'язку з цим, перспективним може стати самострахування у товариствах кооперативного типу, які б функціонували на неприбуткових засадах і були б максимально наближені до потреб товаровиробників.

Водночас, як свідчать результати опитування, відмічається недостатня увага до якості внутрішнього управління, зокрема, таких основних його функцій як планування та контроль (табл. 2).

Зокрема, поточне планування застосовують лише 80 % опитаних підприємств, стратегічне – лише 9 %, а у 13 % респондентів планування взагалі не здійснюється. При цьому, лише 100 % державних підприємств використовують поточне планування, особливо у частині плану реалізації продукції, а 14 % з них – стратегічне. Приватні підприємства та фермерські господарства, як зазначають респонденти, найрідше застосовують практику фінансового планування.

Таблиця 2. Оцінка стану менеджменту сільськогосподарських підприємств

Питання	Відсоток кількості респондентів у групі						У цілому по сукупності, %
	Приватні підприємства	ТОВ	АТ	Державні підприємства	Фермерські господарства	Інші форми підприємств	
1. Вид фінансового планування, що здійснюється на підприємстві: поточне	74	87	86	100	77	75	80
в т.ч. план реалізації продукції	54	65	71	86	46	50	59
план виробництва	59	74	71	57	54	75	63
план фонду оплати праці	41	43	71	57	23	50	43
план погашення кредитів	24	39	29	29	23	25	28
стратегічне	11	4	–	14	15	–	9
планування не здійснюється	15	9	14	–	15	25	13
2. Вид фінансового контролю, що здійснюється на підприємстві: внутрішній контроль з боку спеціалістів	70	65	43	86	85	100	71
ревізія	30	26	14	86	15	–	29
аудит	20	35	57	14	8	–	23
контроль не здійснюється	2	–	–	–	–	–	1

Джерело: власні дослідження.

Фінансовий контроль у сільськогосподарських підприємствах, згідно з відповідями опитаних керівників, здійснюється переважно внутрішніми контролюючими та ревізійними органами (76 % респондентів). З них, лише 38 % підприємств регулярно здійснюють ревізію, а решта 62% – застосовують контроль лише з боку головних спеціалістів. Варто відмітити високий відсоток застосування аудиту господарськими товариствами (ТОВ – 35 % та АТ – 57 %), що, очевидно, пов'язано з причетністю до власного капіталу декількох співвласників, які бажають володіти достовірною інформацією про фінансовий стан підприємства. При цьому, найсумліннішими у виконанні процесів контролю залишаються державні підприємства, оскільки вони є фінансово залежними і підзвітними державним органам.

Обмежене застосування основних функцій менеджменту спричинює відповідні негативні наслідки у загальних фінансових результатах діяльності підприємств. Адже систематичне планування дає змогу конкретизувати цілі

підприємства і засоби їх досягнення, а контроль – виявити недоліки, порушення та резерви поліпшення ефективності господарювання.

З метою удосконалення фінансового менеджменту підприємства у цілому та управління власним капіталом, зокрема, сільськогосподарським підприємствам невеликих розмірів і таким, які не мають багаточисельної бухгалтерської, фінансової та економічної служб, доцільно було б делегувати функції фінансового та бухгалтерського управління консалтинговим фірмам. Така практика є досить поширеною у розвинутих країнах, що дає змогу концентрувати зусилля на підвищенні ефективності виробництва. Особливо актуальним це є для фермерських господарств, керівники яких мають вузьку спеціалізацію і недостатньо компетентні у фінансовому управлінні.

Однак, зважаючи на нестабільний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств, стихійність партнерських зв'язків та непередбачуваність доходів, фінансові установи уникають надавати їм послуги середньострокового та довгострокового характеру. З іншого боку, для сільськогосподарських товаровиробників зовнішні фінансові послуги є неприйнятними внаслідок їх високої вартості. За таких умов, привабливою видається перспектива створення і розвитку повнофункціональних фінансових установ кооперативного типу, які надаватимуть сільськогосподарським підприємствам-членам кооперативу аналогічні послуги за цінами, близькими до їх собівартості.

Таким чином, результати дослідження дають змогу стверджувати, що забезпечення повноцінного фінансування сільськогосподарських товаровиробників у необхідних обсягах і з оптимальною ефективністю можливе при умові активізації злагодженої системи фінансового менеджменту.

Таблиця 3. Експертне прогнозування термінів активізації та розвитку основних елементів фінансової політики сільськогосподарських підприємств, у % до загальної кількості експертів

Напрями удосконалення фінансової політики сільськогосподарських підприємств	Прогнозний період			Даний елемент не активізується
	до 1 р.	1 – 5 р.	понад 5 р.	
Ефективне управління власним капіталом	–	70	30	–
Раціональна державна фінансова підтримка	–	80	20	–
Система банківського кредитування сільськогосподарських підприємств	–	75	25	–
Система фінансового управління спеціалізованими фінансовими установами	–	65	15	20

Джерело: власні дослідження.

Експертний прогноз досвідчених фахівців у даній галузі стосовно розвитку фінансового управління сільськогосподарських підприємств свідчить про перспективність системного управління основними елементами фінансової політики у наступні 1 – 5 років (табл. 3). Заслужує уваги той момент, що найбільш оптимістично експерти відносяться до удосконалення державної фінансової підтримки, а розвиток найменш поширеного напрямку раціонального управління фінансовими ресурсами – комплексне фінансове обслуговування – викликає у деяких експертів значні сумніви. При цьому, жоден з експертів не сподівається на конструктивні зрушення короткострокового періоду.

Висновки

Отже, для успішного розв'язання нагальних проблем фінансового управління сільськогосподарських підприємств необхідна концентрація зусиль як державних органів управління, так і внутрішнього управлінського персоналу кожного підприємства. Результатом такої спільної роботи має стати ефективний механізм управління власними фінансовими ресурсами при раціональній державній підтримці та при умові створення сприятливих передумов залучення зовнішніх коштів.

Перспективи подальших досліджень

Перспективи подальших досліджень передбачають конкретизацію інструментів активізації фінансового менеджменту та обґрунтування механізму їх взаємодії для підвищення ефективності використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Література

-
1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.] ; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
 2. Бережна Л.В. Економіко-математичні методи та моделі в фінансах / Л.В. Бережна, О.І. Снитюк. – К.: Кондор, 2009. – 301 с.
 3. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – К.: Эльга; Ника- Центр, 2007. – Т.1 – 624 с.
 4. Ботвіна Н.О. Механізм формування й реалізації фінансової політики в умовах кризових деформацій економічного простору / Н.О. Ботвіна // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1. – С. 140–145.
 5. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія / О.Є. Гудзь. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
 6. Зятковська Л.І. Методологічні засади фінансового забезпечення підприємств / Л.І. Зятковська // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 148–155.

7. Кириленко І.Г. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва / І.Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2005. – № 1. – С. 40–47.

8. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві: доповідь на XII річних зборах Всеукраїнського конгресу економістів-аграрників 25–26 лютого 2010 року / В.Я. Месель-Веселяк. – К.: ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2010. – 57 с.

9. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналітична доповідь / [Собкевич О.В., Русано В.М., Юрченко А.Д. та ін.]: за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 39 с.

10. Стецюк П.А. Теорія та практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: монографія / П.А. Стецюк. – К.: ННЦІАЕ, 2008. – 386 с.
